

hondo-hondotik

Joseba Ezeolaza Latorre

(1936ko gerran Nafarroan fusilatu eta hildakoen lagunen elkarteko bozeramailea)

Fusilatuak: oroitzapenaren konkista

Badirudi azken hilabete hauetan itxaropena piztu zaiela senitarteko bat kendu ez ezik oroitzapena ukatu ere egin zietenei. Komunikabide gehienetan maiz agertu dira 1936. urteko kolpe militarrean fusilatu eta desagertutakoen oroitzapena berritzen laguntzen duten erreportaiak, lekukotasunak eta enparauak. Egin behar zutenean egin ez arren, fusilatuen oroitzapena aldarrikatzen dute orain politikari gehienek.

Baina eztabaidarako arrazoi bihurtu da adostasunerako arrazoi behar lukeen begien bistako gaia. Izan ere, bada pentsatzen duenik iraganeko kontuak mugitzen hasteko denbora gehiegi pasatu dela. Hori guztiei gomendatzen diet hitz egin dezatela Nafarroako fusilatuen senitartekoei, hainbeste denbora ere ez dela pasatu ikusiko baitute. Ikus dezatela nola kontatzen duten bizi izandakoa senitartekoei, oraindik malkoak begian: nola igaro behar izan zuten berez gogorra zen gerraostea, lan egingo zuen aitarik gabe. Eta Sartagudara joan daitezela gomendatzen diet, eta hitz egin dezatela hango alargun ugariekin zein aitarik gabeko 150 seme-alaba inguruekin; izan ere, zerbait egatik deitzen diote alargunen herria. 1.220 bizilagunetatik 83 fusilatu zituzten; hau da, %6,16. Hitz egin dezatela oraindik gorpuzkiak aurkitu gabeko Atarrabiako herrizainaren familiakoekin, eta baita gai honi oraindik beldurrez begiratzen dioten hainbatekin ere. Zauriak irekita uztea ez da ona, eta horiek ixteko lanean ari gara.

Gainera, oraindik bada senitartekoak hilobiratuta non dituen ez dakienik. Zailantza egiten dut irabazleen alderdian horrelakorik gertatuko ote den. Ez dugu ahaztu behar hil ez ezik bestelakoak ere egiten zituztela bando nazionalekoek: ondasunak lapurtzen zizkieten, ilea erabat moztu eta herri erditik paseatzera behartzen zituzten hildakoen senitartekoak, irainak botatzen zizkieten bizilagunek azken horiei, eta, batzuetan, bortxatu ere egiten zituzten. Horri guztiari gehitu behar zaio euskara eta euskal kultura modu basatian zapaldu zituztela: ofizialtasuna debekatu zieten, gizarteaz baxtertu egin zituzten, eta babesik gabe utzi zituzten, erabat.

1936ko gerran hildako errepublikanoen aldeko oroitarria Faltzesen

Frankismoak egun-argia ukatu zien mundu hobe batekin amesten zutenei, eta 40 urteko gau ilun eta luze batera kondenatu: herri hauteskunde batzuetan aukeratutako zilegitasun errepublikanoaren aurka egin zuen, gerra zibil bat sortu zuen, eta bi aldiz pentsatu gabe hil zituen 3.000 lagun Nafarroan. Eta hori guztia, Nafarroan inolako fronterik ez zegoela kontuan izanda.

Eta gu denok zor handia dugu umiliatu zituzten haiekin; hau da, hildako gorri edo separatisten senitarteko izateagatik, bizilagunen begirada zorrotzak jasan behar izan zituztenekin. Bada garaia aztertzeko gizarte honek zer egin duen eta nola kontaktu duen. Bada garaia, era berean, lotsarik eta beldurrik gabe hitz egiteko gaueko isiltasun hartan gure Nafarroan eta beste lurralde batzuetako para-

jeetan gertatu zenaz, drama baten lekuko izan baitziren.

Oroitzapenaren lapurreta itzel horretako protagonistak ezagutaraztea beharrezkoa da, gauzak gehiago ez nahastearen euren bizitzan ezkutaturik bizitzera kondenatu baitzituzten. Hatzez erakutsiak izateari utzi nahi diote, eta harro aitortu nahi dute nor diren.

Gogoratu behar dugu 1938ko maiatzaren 22 hartako arratsean batzuek gogo biziz nahi zutela askatasuna, eta, beraz, ihes egin zutela San Kristobalgotorlekutik. Faxismoaren meneko balek horietako 187 hil zituzten, eta beste 585 atxilotu eta sekula zapaldu behar ez zuten kaiolara eraman zituzten berriro. Urteak eta urteak igaro, eta sasi eta belarrek San Kristobalgotorlekuko harriak estali dituzte; hau da, tuberku-

losi eta torturaren lekuko izan ziren harriak. Horrekin dena ahaztuko dugulakoan.

Batzuek ahaztu badituzte ere, beste batzuk haien oroitzapena berritzen saiatuko dira; hots, askatasuna eta justizia defendatzeagatik hil, torturatu, isilarazi, kartzelatu eta bota zituztenena. Leku guztietatik oroitzapenaren hazia barreiatzen jarraituko dute, inolako muga, debeku eta interesik ulertzen ez duen haize bidaiari eta askatzailearen laguntzarekin. Ea horrela egunen batean lurak hitz egin, eta arroiletan eta leotzetan gertatutakoa kontatzen duen; ea oroitzapena argitzen den.

Gogoeta egin behar dugu iraganeko hutsegiteak berriro ez egiteko; gogoeta egin, iraganeko adibideetatik ikasteko; eta, finean, gogoeta egin behar dugu gure etorkizunaren jabe izateko. Mendeku eta gorrotorik gabe; gorrotoa aholkulari txarra baita.

Egin dezagun gure esku dagoena, ahazten duten horiek eurena egin ez dezaten; ekar ditzagun pertsona horien adierazpen eta oroitzapenak. Aldarrika dezagun historiak, behingoz, ordain dezala mundu honetako ahaztuekin duen zorra.

Demokrazia sakon eta helduagoa erakitzea da gakoa. Iraganari begiratu, eta egindako hutsegiteak onartu behar ditugu.

Laburbilduz: ofizialki omenaldi eta oroitzapen bat eskaintzen uzten ez badiogute ere, oraindik ezer eman ez badiete ere, inoiz —eta inoiz diot— ez dute deuseztatuko haiei eskaintako gure bihotz zatia.

Horregatik, nahi adina aitzakia jarri arren, bihar eguna argitzea espero dut, bai ahaztutako haien zati, bai haien hildakoengatik isilean negar egiten dutenentzat.

Askatasuna, justizia eta demokrazia eskatzen zuten hildakoek. Oroitzapena, omenaldia eta justizia eskatzen dute, orain, haien senitartekoei.

Beraz, ez dugu nahi halako izugarrikeriarik, ez gehiago, ez inorentzat.

Erredakzioan itzulia

Itoitz. Egun historiko eta beltza...

(Aurreko orrialdetik dator)

tuen politika da hori. Horixe berresten du une oro erretxinduta dabilen Sanz presidenteak: «Honek dagoeneko ez du atzera bueltarik».

Azkenik, hau da hirugarren hanka; garrantzitsuena: urtegiak ez dirudi segurua, eta heriotzak ere ekar ditzake. Agoizko eta Longidako biztanle beldurtuak lasai-

tu beharrean, Gobernuak berean jarraitzen du: txostenak gordetzen ditu, teknikari ospetsuei itzala kentzen die, azterketa gehiago egiteari uko egiten dio... Benetan, espero dut gertakari horien amaiera ez izatea hondamendia.

Eta hiru hankako hil-mahai horretan dago Irati ibaiko harana: denona ere baden hango ondareari eta hango bizilagunei etorkizuna ukatu diete; giza eta kultu-

ra tragedia jasangaitz eta premiagabekoa da hori. Eta neure buruari galdetzen diot zein interes politiko ilun izango ote dituzten Nafarroarentzat, Pirinioetako haranetan are gehiago barneratze.

Badakit nor ateratzen den garaile nahas-mahas horretan. *Ibai nahasia, arrantzaleen irabazia*: berriz ere hormigoien inperioa da garaile, eta baita eraikuntza enpresak ere —ala *txikizio* enpresak dira?—. Saihesbideak eta saihesbideak, biribilguneak eta biribilguneak, bide goratuak, autobideak, arazoak dituzten tunelak, historia eta nortasuna birrintzen

duten aparkalekuak, beharrezkoak ez diren oinezkoentzako bideak... Eta urtegiak. Hormigoien Gargantuak ez dio jateari eta loditzeari uzten.

Hainbatek pozik onartuko zituzketen garapenaren egiak: Iratiko igarabek, Txintxurreneko putreek eta, batez ere, Orbaitz, Artozki eta Itoizko biztanleek. Ez haiek, ez nik, ez dugu ahaztu eta barakatuko gezur handi hori, ni ere umetan Irati ibaiko ur garbi eta freskoetan ibiltakoa bainaz.

Erredakzioan itzulia